

УДК 371.3(1-82) : 378.1
Ч-15

Михайло ЧАЙКОВСЬКИЙ

ВІТЧИЗНЯНИЙ ДОСВІД ІНТЕГРОВАНОГО ТА ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті охарактеризовано інтегроване та інклюзивне навчання у ВНЗ України. Визначено основний зміст соціальної роботи в закладах інклюзивного типу; з'ясовано напрями вдосконалення системи соціально-педагогічної підтримки інвалідів у ВНЗ. Акцентовано увагу на діяльності Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна».

Ключові слова: *інвалідність, інклюзивне навчання, інтегроване навчання, молодь з особливими потребами.*

Постановка проблеми. Незважаючи на певні досягнення у вітчизняному законодавстві щодо забезпечення освітою людей з особливими потребами, в Україні відсутні механізми реалізації прав цих людей, тому лише незначна кількість ВНЗ надає освітні послуги зазначеній категорії населення. Ініціативи цих закладів та законодавчі преференції для інвалідів сприяли поступовому збільшенню загальної чисельності студентів з особливими потребами у ВНЗ. За даними Міністерства освіти і науки України, опублікованими в національній доповіді «Про становище інвалідів в Україні», кількість студентів з особливими потребами, які навчаються у вищих навчальних закладах I – II рівнів акредитації, зменшується, а кількість тих, хто навчається у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації, з року в рік зростає. Так, якщо у 1994 – 1995 н.р. у ВНЗ України навчалися лише 945 студентів з особливими потребами, то у 2004 – 2005 н.р. їхня було майже 3 000, а в 2006 – 2007 н.р. їхня кількість зросла до 7 000. Проте це складало менше 0,5 % від загальної чисельності інвалідів віком до 40 років. На початок 2008 н.р. кількість студентів з особливими потребами загалом у ВНЗ України досягла 13 453 осіб. Найбільша їх частка у загальній чисельності студентів станом на 2007/08 н.р. у Харківській області складала 14,6 %, Донецькій області – 9,8 %, Хмельницькій області – 8,9 % та

в місті Києві – 6,0 %. Загальна чисельність інвалідів у державних навчальних закладах складає 55,2 %, а у приватних – 25,7 % [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У XXI ст. в Україні набула актуальності проблема здобуття вищої освіти молоддю з особливими потребами. Особливостям інтегрованого та інклюзивного навчання присвячені праці українських науковців Ю.В. Богінської, О.В. Глузман, О.М. Дікової-Фаворської, Т.В. Пічугіної, А.Г. Шевцова та ін. Проте аналіз літератури показує, що неповною мірою вивчено досвід інтегрованого та інклюзивного навчання в українських ВНЗ.

Мета статті – цілісна характеристика інтегрованого та інклюзивного навчання в умовах вищих навчальних закладів України.

Загальна ситуація щодо навчання студентів з інвалідністю характеризується в Україні тим, що зі 100 молодих людей з особливими потребами, які могли б навчатися у ВНЗ, сьогодні вищу освіту здобувають тільки декілька відсотків. Визначено такі головні причини незначної кількості інвалідів у ВНЗ: страх перед непристосованістю до соціального середовища, незабезпеченість безбар'єрного доступу, відсутність спеціально адаптованого громадського транспорту для перевезення маломобільних верств населення, спеціальних пристроїв і оснащення у ВНЗ, нерозробленість методики викладання для студентів з особливими потребами [7].

Аналіз наукової літератури та практичний досвід дають підставу зробити висновок, що мотивація абітурієнтів з особливими потребами до вступу у ВНЗ нерідко знижена. Частіше це абітурієнти з особливими потребами, які мають досвід інтегрованого навчання в ЗОШ. До важливої складової соціально-педагогічної роботи на етапі підготовки молоді з особливими потребами до вступу у ВНЗ відносять професійну орієнтацію з визначенням індивідуальних здібностей та оволодіння тією чи іншою професією, прагнення до навчання [2]; [6].

Для забезпечення рівного доступу молоді з особливими потребами до вищої освіти рекомендовано формувати позитивну громадську думку щодо доцільності сумісного навчання здорових студентів зі студентами з особливими потребами, розробляти навчально-методичні матеріали, впроваджувати до навчально-виховного процесу спеціальні методики, педагогічні технології, використовувати адаптивні технічні засоби та комплексні програми інтеграції, адаптації і самореалізації молоді з особливими потребами [3].

Основний зміст соціальної роботи у зазначених закладах полягає в раціональній організації навчального процесу: створення підгруп по 8 – 10 студентів, забезпечення аудіоматеріалами студентів з вадами зору, для студентів з вадами слуху – наочними роздатковими матеріалами, спеціально адаптованими методичними посібниками, у разі потреби – залучати сурдопедагога, впровадження додаткових спецкурсів для поліпше-

ння мовлення, логічного мислення та удосконалення жестової мови. Важливою складовою навчальної діяльності є оздоровлення студентів у спортивно-оздоровчих таборах, залучення до занять спортом, до участі в роботі творчої фото-, відеостудії та в реалізації проектів «Мистецтво для всіх», «Комп'ютерний дизайн» тощо. Створення центрів духовного, інтелектуального розвитку та професійної реабілітації молоді з обмеженими фізичними можливостями дають змогу формувати бази даних, здійснювати професійну діагностику, розробку індивідуальних програм супроводу навчання з елементами соціокультурного, духовного та психологічного розвитку, працевлаштовувати і підвищувати кваліфікації випускників інституту.

Першим недержавним закладом освіти України I – II рівнів акредитації, у якому в 1996 р. розпочалось інтегроване навчання студентів з особливими потребами, став Таврійський коледж (м. Сімферополь). Для навчання студентів з порушеннями опорно-рухового апарату тут спеціально обладнано навчальні приміщення, розроблено корекційно-реабілітаційні програми, проводиться соціально-психологічний супровід навчання. Аналогічні умови створено в Національній металургійній академії України (Регіональний центр освіти інвалідів), у Донбаському інституті техніки і менеджменту (Центр духовно-інтелектуального розвитку та професійної реабілітації молоді з обмеженими фізичними можливостями), у Кримському гуманітарному університеті (Спеціалізований факультет для підтримки осіб з вадами опорно-рухового апарату), у Національному педагогічному університеті ім. М.П. Драгоманова (Науково-методичний центр освіти та соціальної реабілітації осіб з обмеженнями життєдіяльності).

Варто відзначити, що серед вітчизняних ВНЗ функціонують заклади, які досягли суттєвих позитивних результатів у організації соціально-педагогічної роботи з молоддю з особливими потребами. Серед них провідне місце займає Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна» (Університет «Україна») – вищий навчальний заклад III – IV рівня акредитації інтегрованого типу, відкритий для молоді неоднакового рівня підготовки, диференційованих соціальних можливостей і з різним станом здоров'я. У його структурі майже 30 територіально відокремлених структурних підрозділів (ТВСП) у багатьох містах України, навчання відбувається за різними ОКР: «бакалавр», «спеціаліст», «магістр». Це інститути, коледжі, філії, факультети. Щорічно в університеті навчається близько 6 % студентів з інвалідністю, тоді як по Україні – близько 0,04 %. Найбільшу групу серед них складають студенти із захворюваннями опорно-рухового апарату, із вадами слуху, зору та захворюваннями нервової системи. Ця категорія студентів має право на безкоштовне (або пільгове) навчання в університеті. В університеті серед пріоритетних напрямів соціально-педагогічної роботи зі студентською молоддю є:

забезпечення процесу адаптації першокурсників до навчання у ВНЗ, інноваційні підходи щодо національно-патріотичного виховання, соціально-психологічна адаптація та супровід студентів з особливими потребами, благодійна і волонтерська діяльність, виховання здорового способу життя та профілактика шкідливих звичок, культурна та туристично-екскурсійна діяльність, здійснення різноманітних проектів [5].

У закладі та його ТВСП виконуються комплексні науково-дослідницькі роботи, з них 49 зареєстровано в УкрІНТІ, серед яких чимало присвячено різним аспектам навчання людей з особливими потребами, зокрема, «Історико-теоретичні проблеми соціально-правового захисту людей з інвалідністю», «Менеджмент інклюзивного освітнього середовища», «Адапційні процеси осіб з особливими освітніми потребами» (Базова структура університету, Київ); «Розробка системи соціально-педагогічної роботи з молоддю в освітньому просторі: ЗОШ – ВНЗ інклюзивної орієнтації», «Теоретико-методологічні засади формування професійних якостей у майбутніх фахівців соціальної сфери» (Хмельницький інститут соціальних технологій) тощо.

Університет «Україна» спільно з Шауляйським Університетом (Литва) випускає англomовний журнал «Соціальне благополуччя: міждисциплінарний підхід», у якому публікуються результати досліджень з проблем освітньої та соціальної інклюзії різних країн світу. Традиційно в університеті відбувається міжнародна науково-практична конференція «Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі», за результатами якої видається збірник наукових праць «Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами».

Ю.В. Богінська виділяє такі перспективні напрями вдосконалення системи соціально-педагогічної підтримки осіб з інвалідністю у вищих навчальних закладах: розвиток мережі різних типів і видів структурних підрозділів щодо роботи з інвалідами; підготовку фахівців до роботи в таких центрах і службах; поліпшення матеріально-технічної та реабілітаційної бази, дотримання принципів гуманізму, доступності, неперервності, системності, толерантності, індивідуальності; використання цільового, організаційного, процесуального, змістовного, результативного компонентів. Дослідниця вважає, що організацію навчання й соціалізацію молоді з обмеженими можливостями та методичну готовність викладацького складу до роботи зі студентами-інвалідами забезпечують три групи умов: структурно-функціональні (модернізація соціального і освітнього середовища, структуризація інтегрованого навчально-реабілітаційного процесу), адаптивно-інтеграційні (залучення в соціокультурне й освітнє середовище) та психолого-педагогічні умови. Створення структурного підрозділу вищого навчального закладу – Регіонального центру вищої освіти інва-

лідів, на думку Ю.В. Богінської, забезпечує впровадження комплексу форм і методів роботи, спрямованих на адаптацію до умов вищого навчального закладу, соціальну інтеграцію, розвиток соціальної активності, відповідальності та мобільності студентів з особливими потребами [1].

О. Дікова-Фаворська стверджує, що впровадження інклюзії у системі вищої освіти не означає ліквідацію навчання молоді з особливими потребами в спеціалізованих та масових вищих навчальних закладах, а пояснюється вибором ВНЗ особами з інвалідністю відповідно до індивідуальних можливостей щодо подолання наявних бар'єрів [4].

Перспективи розвитку інтегрованого навчання у ВНЗ України визначаються успішністю впровадження результатів експерименту щодо організації інтегрованого навчання осіб з особливими потребами у вищих навчальних закладах III – IV рівнів акредитації, незалежно від форми власності і підпорядкування, але поки що вітчизняні заклади інтегрованої вищої освіти потребують проведення інституційних змін (архітектурні, просторові, введення посади тьютора для роботи зі студентами з особливими потребами, організація служб і сервісів для інвалідів), індивідуальної підтримки (надання стипендій, грантів, державних освітніх позик), включення до комплексної програми інтегрованого навчання медичної, психологічної, інформаційної, комунікативної та соціальної складових; розвитку мережі різних типів і видів структурних підрозділів для роботи зі студентами з особливими потребами; підготовки фахівців для таких центрів і служб.

Висновки. Отже, інклюзивна вища освіта в Україні розглядається як система освітніх послуг з поєднанням елементів спеціальної та інклюзивної освіти. В Україні вона поки що перебуває на початковій стадії розвитку, незважаючи на наявність достатньої нормативно-правової бази для впровадження інклюзивного навчання. Проведені дослідження переважно спрямовані на вивчення теоретичних аспектів інклюзії в системі вищої освіти і лише в окремих наукових працях висвітлюються аспекти практичного втілення інклюзивних тенденцій в практику соціально-педагогічної роботи ВНЗ.

Література

1. Богінська Ю.В. Теорія та практика соціально-педагогічної підтримки студентів з обмеженими можливостями життєдіяльності у вищих навчальних закладах : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.05 – соціальна педагогіка / Ю.В. Богінська. – Ялта, 2013. – 545 с.
2. Глузман О.В. Навчання людей з особливими потребами у вищій школі / О.В. Глузман, В.Ф. Щеклодкін, Т.Ю. Подобєдова, О.О. Чуєва. – Сімферополь. – Ялта, 2006. – 20 с.
3. Дікова-Фаворська О.М. Креативний метод освіти осіб з обмеженими функціональними обмеженнями здоров'я / О.М. Дікова-Фаворська // Сучасні

суспільні проблеми у вимірі соціології управління : збірник наукових праць ДонДУУ: «Соціологія державного управління». Серія: Спеціальні та галузеві соціології. – Донецьк : ДонДУУ, 2009. – Т. X, Вип. 116. – 324 с.

4. Дікова-Фаворська О.М. Соціологічна концептуалізація освіти осіб з функціональними обмеженнями здоров'я : автореф. дис. ... докт. соц. наук : 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології / О.М. Дікова-Фаворська. – Запоріжжя, 2009. – 34 с.

5. Звіт про підсумки роботи колективу Університету «Україна» у 2011/2012 навчальному році і завдання на 2012/2013 навчальний рік // Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна». – К., 2012. – 184 с

6. Міщик Л.І. Соціально-педагогічна діяльність ВНЗ як умова адаптації студентів з особливими потребами у соціалізації / Л.І. Міщик, М.О. Гладиш // Вісник Черкаського університету : збірник наукових статей. Серія: Педагогічні науки. – Черкаси : Вид-во ЧНУ ім. Б. Хмельницького, 2008. – Вип. 122. – 161 с.

7. Пічугіна Т.В. Обґрунтування необхідності моніторингу навчання студентів-інвалідів у вищому навчальному закладі / Т.В. Пічугіна // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету. Серія соціально-педагогічна. – Кам'янець-Подільський, 2009. – Вип. 12. – С. 92 – 95.

8. Про становище інвалідів в Україні: національна доповідь // Міністерство праці та соціальної політики України ; Державна установа Науково-дослідний інститут соціально-трудових відносин Мінпраці України. – К., 2009. – 200 с.

Чайковский Михаил. Отечественный опыт интегрированного и инклюзивного обучения в системе высшего образования. В статье охарактеризовано интегрированное и инклюзивное обучение в вузах Украины. Определено основное содержание социальной работы в учреждениях инклюзивного типа; выяснено направления усовершенствования системы социально-педагогической поддержки инвалидов в вузах. Акцентируется внимание на деятельности Открытого международного университета развития человека «Украина».

Ключевые слова: инвалидность, инклюзивное обучение, интегрированное обучение, молодежь с особыми потребностями.

Chaykivskiy Mykhaylo. Native Experience of Integrated and Inclusive Education in the System of Higher Education. Integrated and inclusive education in higher educational institutions of Ukraine is characterized in this article. The main content of social work in the institutions of inclusive type is determined; the trends of improving the system of socio-pedagogic support of disabled people in higher educational establishments are defined. A lot of attention is paid to the activity of Open International University of Human Development «Ukraine».

Keywords: disability, inclusive education, integrated education, youth with special needs.

Одержано 29.05.2015